

Kapitel 10

Extremisering av motstånd och antirasistiska rörelers framtid

Maimuna Abdullahi

Vilken betydelse har yttrandefrihet i en samtid som kriminaliserar minoriteter och minoritiserade rättviserörelser när de försöker ta del av det offentliga samtalet? Vad är yttrandefriheten när den kringskärs till den grad att den enbart omfattar vissa grupper, och utesluter andra? Vad händer med yttrandefriheten när maktkritiska grupper utesluts genom att stämplas som "extremister" och "antidemokrater"? Dessa frågor är centrala för den politiska kontext som ligger som fokus för detta kapitel, det vill säga frågor som rör rätten till det offentliga samtalet, men även rätten till samhällets demokratiska institutioner – så som rättssystemet.

I skrivande stund har det gått ungefär fyra och ett halvt år sedan den dåvarande ordföranden för kommunstyrelsen i Göteborg, Ann-Sofie Hermansson, valde att publicera sitt första blogginlägg där hon pekade ut mig och statsvetaren, folkbildaren och människorättsförsvararen Fatima Doubakil som "extremister". Detta i relation till den planerade filmvisningen och efterföljande samtalet om Burka Songs 2.0. Enligt Oxford ordbok syftar beteckningen "extremist" på en person som är "benägen att gå till det extrema, eller som har extrema åsikter; en medlem i ett parti som förespråkar extrema åtgärder". En främmande beskrivning för oss som två människorättsförsvarare. Fenomenet i sig var dock inte främmande. Som två muslimska kvinnor som varit aktiva i civilsamhället i frågor om antirasism, feminism, rättssäkerhet och social rättvisa, har olika beskrivningar om oss som syftar till att begränsa vårt talarutrymme varit mer regel än undantag. Det som var nytt i situationen var den position som den som för med anklagelser hade: den högst uppsatta av kommunens politiker i Göteborg. I kommande kapitel i denna antologi, kapitel 11, baserat på en mer utförlig analys av debatten kring Burka Songs 2.0 under våren 2018, demonstrerar Emma Söderman och Anna Lundberg hur ideal om demokrati och mänskliga rättigheter approprieras och används för att rättfärdiga exkludering, och särskilt hur vit nationalism materialiseras genom affektteknologier.

I det här kapitlet tar jag vid tiden efter den inledande debatten om Burka Songs 2.0, och minns tillbaka på den antirasistiska mobilisering som föddes i kölvattnet av den inställda filmvisningen, panelsamtalet och debatten. Med utgångspunkt i erfarenheter från möten, samtal och rättssalen från 2018 och fyra år framåt, avser jag i detta kapitel att studera hur *extremisering* mobiliseras som ett sätt att inskränka antirasistiska rörelser, och legitimera antimuslimsk rasism – liksom vilka konsekvenser det får för antirasistiska och feministiska rättviserörelser. Extremisering bör här förstås som:

en social process genom vilken grupper stämplas som extremister i syfte att utesluta dem från en samhällsgemenskap. Extremisering är ett utomrättsligt verktyg som används som en politisk strategi för att (in)direkt demonisera, utesluta och kriminalisera utsatta grupper från att ge uttryck för en politisk agens. Extremisering minimerar utrymmet för utsatta grupper att samlas, uttala maktkritik och på så vis förhindrar möjligheterna att kunna delta som medborgare i att forma samhället. (Groglopo m.fl., 2020)

Definitionen som återfinns i artikeln är ett resultat av diskussioner som fördes i möten och samtal om rättsprocessen mellan aktörer såsom Reclaim Pride, StreetGäris, rörelsejurister, företrädare för muslimska organisationer och församlingar, aktivister samt antirasistiska forskare. Det är således ett kollektivt begripliggörande av ett fenomen i syfte att sätta ord på den oroande utveckling som representanter från civilsamhället, maktkritiska forskare och aktivister sett. Extremisering ska alltså förstås som en form av utpekningspolitik. Syftet med extremisering är, för att tänka med sociologen Orlando Pattersons (1982) ord, att göra vissa grupper till *socialt döda*. I sitt arbete definierar Patterson (1982, s. 13) ”social död” som ”den permanenta, våldsamma dominansen av naturligt alienerade och allmänt vanärade personer” (min översättning). Patterson använde termen mer specifikt i relation till förslavade människors ”avtryckbara och ... disponibla status”. Uttrycket har genom åren plockats upp av otaligt många forskare (Krállová, 2005; Brown, 2009). Gemensamt kan sägas att termen används för att belysa konsekvenser av att utsatta gruppers mänsklighet förnekas i samhället, och hur deras

livschanser och möjligheter därmed begränsas (Spade, 2015). I sammanhanget lånar jag Pattersons term *social död* för att synliggöra hur extremisering, genom antimuslimska tankefigurer, både historiskt och i en post-11-septembersamtid, fungerar som ett verktyg för att förhindra utsatta grupper från att uttala maktkritik, och därmed omöjliggöra deras deltagande i formandet av samhället. Jag tar utgångspunkt i en förståelse om att extremisering inte är ett nytt fenomen, utan en välkänd metod för att slå ner på rörelser som mobiliserar för social rättvisa (Groglopm.fl., 2020).

Den autoetnografiska utkiksposten

För att studera fenomenet extremisering tar jag min utgångspunkt i den rättegång som följde på Hermanssons utpekande av mig och Fatima som (bland annat) "extremister". Kapitlet är skrivet med utgångspunkt i autoetnografi. Autoetnografien som metod beskrivs vara en kombination av självbiografi och etnografiska inslag (Ellis, Adams & Bochner, 2011). För att tänka med Yassir Morsis (2017, s. 28) hänvisning till Françoise Lionnet (1989), innebär autoetnografien en "öppning för motstånd", men också "en brygga" mellan jaget och kollektivet. I sammanhanget innebär den autoetnografiska metoden att jag skriver och reflekterar retroaktivt (Ellis, Adams & Bochner, 2011; Hamdan 2012) om erfarenheter kopplade till rättegångsprocessen. Rättegångsprocessen var inte tänkt i termer av en fältstudie. Snarare är det i skrivprocessen kopplad till denna antologi som jag valt att analysera erfarenheterna av rättegången i efterhand. I autoetnografiskt inspirerade studier, där egna erfarenheter är centrala, är det vanligt att författaren tar hjälp av texter av olika slag, journaler och inspelningar för att minnas de situationer och fenomen som fokuseras (Denzin, 1989; Bruner, 1993; Freeman, 2004; Ellis, Adams & Bochner, 2011). I detta kapitel använder jag mina personliga erfarenheter med etnografiska inslag på sådant sätt att jag "placerar jaget inom den sociala kontexten" (Reed-Danahay 1997, s. 9, 2009, 2021; Hill-Collins, 1986; Denzin, 2006), i kontrast till avpersonifierade berättelser om samtida fenomen. Syftet här är alltså inte bara att fånga de personliga erfarenheterna, utan att använda dessa för att generera en bred kritisk analys av ett givet socialt fenomen. Jag bjuder

därför in läsaren till att ta del av mina erfarenheter, till etnografiska urklipp ur min egen vardag och de reflektioner som kommer ur dem (Ellis & Bochaner 2011; Khosravi 2007, 2016). Som svart kvinna, mer specifikt som svart hijabi, har jag vuxit upp med att navigera antisvart och antimuslimsk rasism i det svenska samhället. Jag tar utgångspunkt i betydelsen av levda erfarenheter i en rik feministisk tradition som pekar på den marginaliserade positionens unika utkikspost (Davis, 1981; Hill Collins, 1986; Mulinari & Sandell, 1999; hooks, 1981, 1989, 2000; Griffin 2012; Durham m.fl., 2020)

Det empiriska materialet består i sammanhanget av citat från Hermanssons blogginlägg publicerade mellan år 2018 och 2019, dagboksanteckningar, ljudupptagningar från rättegången och minnesanteckningar från åhörare som befann sig i rättssalen.

Nedan följer en kontextualisering av upprinnelsen till förtalsrättegången, det vill säga de processer som följde i Göteborg efter att Hermansson pekade ut oss som bland annat extremister. Detta efterföljs av en historisering av hur extremiseringsprocesser kommit att ta sig uttryck och växt sig starkare i samhället sedan 11 september 2001. Jag introducerar sedan läsaren för de teoretiska förståelseramarna för kapitlet, det vill säga antimuslimsk rasism och antirasism – följt av analysen där jag tillämpar dessa teoretiska perspektiv för att ställa autoetnografen i relation till olika förståelsehorisonter. Jag avslutar sedan kapitlet med att besvara dess frågeställningar och rikta blicken framåt gällande framtiden för rättviserörelser.

En filmvisning och ett samtal som stoppades

Som en reaktion mot det franska förbudet mot heltäckande slöja på offentliga platser som implementerades år 2011 valde Hanna Högstedt att göra en film med utgångspunkt i detta. Planen var att promenera längs paradgatan Champs Élysées i Paris, iklädd burka och sjungande den franska nationalsången, tills hon blev gripen av polis. Men som vit, svensk kvinna blev hennes position inte provokativ, hon stoppades aldrig av polisen. Detta väckte frågan om positionalitet, om tolkningsföreträde, om privilegier gällande kulturproduktion – om vilka kroppar som stoppas, och vilka som tillåts röra sig fritt. Och så blev *Burka Songs* 2.0 till.

Filmen handlar om vem som får betraktas som konstproducent, vem som kan och får komma till tals, och vem som får ta plats i det offentliga samtalet i Sverige i dag. Genom intervjuer med aktivister, kulturarbetare och forskare diskuterades och problematiserades frågor om rasism och privilegier utifrån religion, kön, etnicitet och att tillhöra normen i Kultursverige (Diaz, 2017; SFdb, 2017).

Filmen hade premiär 2017, under Göteborgs filmfestival. Därefter följde en serie visningar och efterföljande samtal i staden och i skolor, med regissören och medverkande i filmen. Som en del av uppladdningen inför Europride och kompetenshöjande insatser planerade stadsledningskontoret i samverkan med Blå Stället att arrangera en visning av och ett samtal om filmen. Men efter påtryckningar från Göteborgs-Postens ledarsida (Sonesson, 2018a; Sonesson, 2018b) och Hermansson, ställdes arrangemanget in (Hermansson, 2018a). Filmvisningen och samtalet ställdes in med hänvisning till att det bröt mot stadens värdegrund, utan att det närmare precisades vad det betyder (Grönberg, 2018; Gardell 2021).

Kulturskribenter, kulturinstitutioner och civilsamhällesorganisationer i staden kritiserade försöken att detaljstyra den fria kulturen (Suhaid m.fl. 2018). Samtidigt valde den dåvarande ordföranden för kommunstyrelsen att engagera sig i frågan i sin privata blogg där hon ofta kommenterade sitt arbete som kommunstyrelsens ordförande. I sin serie om sex blogginlägg pekade Hermansson ut Fatima Doubkil och mig som "extremister" (inte i förhållande till filmen), "extrema röster" och "icke-demokrater". Dessutom jämförde hon oss med nazister och fascister. Inte nog med det, hon skrev även att vi två bar på samma värderingar som terror-rörelsen Islamiska staten i Raqqa, mer kända som ISIS (Hermansson 2018b).

Politikernas agerande resulterade också, som andra angrepp, i ökad otrygghet i form av hot, förlorade arbetstillfällen och utmattning. Självklart blev det också en enorm påfrestning för våra nära och kära som blev oroliga för vår trygghet. Hela situationen var alltså djupt obehaglig. Vi försökte bemöta hennes kränkande ryktesspridning i intervjuer och i en debattartikel på eget initiativ. Men journalister var inte särskilt intresserade av att höra från oss, medan kommunstyrelsens ordförande gavs utrymme att gå på gång upprepa samma beskyllningar som i bloggen under en lång tid, sällan med kritiska motfrågor.

Eftersom situationen eskalerade så kraftigt, genom bland annat hot, polisanmälde vi Hermanssons skadliga utpekande av oss (Suhaid m.fl., 2018). Polisanmälan lades ned, med hänvisning till att det saknades allmänintresse. Bloggandet fortsatte, och vi såg till sist ingen annan utväg än att gå vidare med ett enskilt åtal om grovt förtal med hatbrottsmotiv. I samma veva såg Reclaim Pride inte någon annan utväg än att anmäla stadsdelsförvaltningen till Justitieombudsmannen (JO), när ännu ett planerat samtal, då med Fatima, försökte ställas in (FemPers, 2019). Våren 2021 fick organisationen och Fatima en upprättelse, när JO kommunicerade ett beslut (Lennerbrant, 2021). JO menade att det saknades sakliga skäl för stadsdelsförvaltningens agerande, och att försöken att ställa in arrangemanget var ett försök att censurera en person enbart på grund av de åsikter man *befarar* att den ska uttrycka. De har, enligt JO:s beslut, alltså ingripit mot yttrandefriheten i förebyggande syfte och utan sakliga skäl.

Med hjälp av rörelsejurister och flera representanter från civilsamhällsorganisationer, pågick samtidigt som JO-anmälan, och fram till att beslutet kommunicerades, en rättsprocess. Det vill säga, min och Fatimas stämning av Hermansson där vi valde att pröva lagen gällande förtal. Som framgår i kapitel 13, *Lagen som farmakon: Antirasistiskt engagemang i juridiken* i denna antologi av Marta Kolankiewicz och Maja Sager, var juridiken inte den ursprungliga avsikten för oss eller andra som upplever sig nödgade att vända sig dit. Den juridiska arenan var ett av flera medel för att belysa och granska principerna om likhet inför lagen och demokratisk jämlikhet.

Det var därför inte heller förvånande när Hermansson friades i både tingsrätt och hovrätt. Men genom rättsprocessen följer många viktiga lärdomar om extremisering, normaliseringen av antimuslimsk rasism och vikten av fortsatt organisering för social rättvisa.

Härnäst följer kapitlets teoretiska ramverk och bärande teoretiska begrepp: antimuslimsk rasism och antirasism.

Teoretiska utgångspunkter: Antimuslimsk rasism och antirasism

Antimuslimsk rasism, också kallad för islamofobi, är en form av rasism med en historia som kan dateras till medeltiden (Gardell, 2011; Kumar, 2017). Den antimuslimska rasismens historia har omformats och utveck-

lats in i renässansen, upplysningstiden, kolonialismen och genom kriget mot terrorismen in på 2000-talet (Gardell, 2011).

Genom de olika tidsperioderna har föreställningar om islam och muslimer som underlägsna, våldsamma, svekfulla, hotfulla, odemokratiska, varit bärande tankefigurer (ibid.) i själva utgångsläget ställs islam i opposition till värden såsom demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet, värden som antas vara synonyma med det västerländska. I politikens dikotomier kräver en överordnad position sin underordnade motpol, där islam har kommit att fungera som motpolen till det västerländska. För att väst ska kunna positioneras som överordnat, civiliserat och modernt, kräver det av sin motpart att förkroppsliga det ociviliserade, traditionella och underordnade (Said, 1977). Att vara muslim i en västerländsk kontext innebär alltså att ständigt mötas av, och tvingas förkroppsliga, denna polaritet, eftersom vi i utgångsläget antas stå för den västerländska civilisationens motsats (Gardell 2011, 2021; Samman 2012; Kumar 2017; Morsi, 2017)

Det som på olika sätt går igen i den antimuslimska rasismens historia är olika övergrepp i form av avhumanisering, förföljelse och utpekningsspolitik. Kärnan i den antimuslimska rasismen, likt andra rasismer, är utpekningsspolitikens kraft: att pekats ut som den Andre, något som inte hör hit eller bör få höra hit, och som i förlängningen inte bör få finnas (Morsi, 2017). Runt om i Europa framställs den muslimska minoriteten som en grupp som inte tillhör europeiska samhällen och som ett hot mot det europeiska sättet att leva (Fekete, 2004; Massoumi m.fl., 2017; Morsi, 2017; Gardell, 2021). Antimuslimsk rasism innebär därmed en syn på islam och muslimer som en främmande kropp i det svenska samhället (Gardell, 2021). Genom sin uppenbarelse och existens i Sverige manifesterar vi oss därmed som ett hot om inflytande från främmande stater, organisationer eller nätverk, eftersom rasismen ständigt placerar oss utanför Europas så kallade ”modernitetsprojekt” (Kumar, 2017; Sayyid, 2018; Doyle och Ahmad, 2019; Abbasi, 2020).

Antimuslimsk rasism handlar således om rasistiska tankefigurer och stereotyper/generaliseringar om islam och muslimer som används för att demonisera, utpeka, kontrollera, disciplinera och exkludera (Aziz, 2023; Kumar, 2017; Kundnani, 2017). Antimuslimsk rasism har också en materiell dimension: den påverkar möjligheter till arbete – till exempel vet

vi att personer med så kallade "arabisk klingande" namn diskrimineras i rekryteringsprocesser på arbetsmarknaden (se till exempel: Attström, 2007; Bursell, 2007; 2014, Arai m.fl., 2008, Carlsson, 2010; Rooth, 2010; Agerström m.fl., 2012, Carlsson & Rooth, 2007; Eriksson & Lagerström, 2012) likaså i möjligheter på bostadsmarknaden (se till exempel: Ahmed & Hammarstedt, 2008; Ahmed m.fl., 2010; Bengtsson m.fl., 2012; Sjöland Kozlovic & Frisch, 2021). Antimuslimsk rasism påverkar således möjligheten till arbete och därmed inkomst, och reglerar var en kan bo. För att låna Dean Spades (2015) uttryck kan det sammanfattas som att antimuslimsk rasism påverkar distributionen av livschanser i samhället, där Ruth Wilson Gilmore (2007) har pekat på rasism som statligt sanktionerad och/eller utomrättslig produktion av förtidig död. Rasism, och antimuslimsk rasism som ligger som fokus för detta kapitel, handlar alltså om fördelningen av livschanser och bristen på dessa.

Andra fält som påverkas av antimuslimsk rasism är det offentliga rummet. Olika former av våld i det offentliga rummet – det som kallas för hatbrott mot både individer, moskéer eller platser där muslimer samlas. Antimuslimsk rasism innebär alltså en otrygghet, vilket aktualiserar frågor om muslimers säkerhet och trygghet kan garanteras. På så sätt exkluderas muslimer från det offentliga rummet avseende organisering. Möjligheterna att anordna evenemang eller att förvärva lokaler för sin religiösa verksamhet, eller att precis som andra grupper söka offentligt stöd för sådana saker, kringskärs markant. Antimuslimsk rasism blir därmed ett fråntagande av rättigheter på individuell liksom kollektiv nivå (Gilmore, 2007; Spade, 2015).

Den antimuslimska rasismen har kommit att slå samman islam, som är ett neutralt begrepp för att beskriva en religiös identitet, med företeelser som "kan betraktas som icke-demokratiska eller religiöst-politiskt reaktionära uttryck för muslimsk tro och/eller organisering ('islamism')". Att vara muslim blir därmed att alltid framställas som ett skyldigt subjekt, om inte direkt, genom anknytning, så kallad "guilt by association" (Flyghed & Hörnqvist, 2011). Det muslimska subjektet tilldelas på så sätt den omvända bevisbördan – *uppvisa att du inte är extremist! På vilket sätt skulle du vara demokrat? Vad gör du här?*

Extremisering ska alltså ses mot bakgrund av den antimuslimska rasismens långa tradition. Särskilt då extremisering som en form av utpek-

ningspolitik är en etablerad strategi som hämtar näring ur antimuslimska tankefigurer – såsom exempelvis föreställningar om muslimers janusansikte, det vill säga när vi både i ord och handling, tillsammans med andra, kritiserar metoder som används i kriget mot terrorismen (såsom illegala invasioner, renderingar, tortyr eller outsourcing av tortyr, hemlig avlyssning) anklagas för att ha en dold, antidemokratisk agenda (Bunglawala, 2017). Den antimuslimska tankefiguren om dolda agendor är svår att försvara sig mot – det är som att fåttas med väderkvarnar, och det är därför den är så effektiv. Att förneka dolda agendor är enligt den antimuslimska tankefiguren ett bekräftande av den – varje försök till opposition är därmed bundet att bekräfta den antimuslimska rasismens huvudtes.

I kontrast till den antimuslimska rasismen tar jag här fasta på antirasismens produktiva kraft i att både utmana rasismens förståelseramar och utforska nya former av erkännande och samhörighet mellan olika rättviserörelser som en enande kraft. Detta ligger i linje med Bonnetts (2000) definition av antirasism som inbegriper två dimensioner: dels en dimension av motstånd mot rasistiska argument och policyer, och dels skapandet av nya gemenskaper. Utöver detta pekar antirasistiska teoretiker (Lentin, 2000, 2004; Lamont & Fleming, 2005; Aquino, 2016; Keskinen, 2022) på att informella nätverk och organisationer utgör de mest produktiva utrymmena för att undersöka antirasism i praktiken, det vill säga att lokalisera det politiska fält inom vilket rasism som idéer, praktiker och policyer utmanas i det vardagliga. På så sätt fungerar rättegången som en intressant utkikspost, i synnerhet de solidariteter och motståndspraktiker som växte fram mellan olika antirasistiska rörelser, kanske mest synligt i relation till Reclaim Pride och StreetGäris. Det är tillsammans med dessa nya gemenskaper och solidariteter som minnesanteckningar fördes under rättegångarna, och de fungerade som en viktig antirasistisk infrastruktur för att orka bära varandra i det som kom att bli en långdragen rättegångsprocess.

Extremiseringspolitikens kontinuitet över tid och rum

Begreppet "extremist" är, precis som idéhistorikern Sven-Eric Liedman (2021) skriver, ett begrepp som fått en bestämd betydelse i våra kollektiva sinnen. I debatten som väcktes i samband med vår stämning av

Hermansson framförde hennes försvarare och tillkallade vittnen argument om att termen extremism inte har någon *objektiv* innebörd. Det är givetvis intressant i sig, med tanke på att det inte är helt ovanligt med försök att fastställa en objektiv definition av extremism, och försök att hävda att det är ett objektiva fenomen som kan studeras och analyseras (Nilsson, 2018). Men liksom Arun Kundnani och Ben Hayes (2018) beskriver hur kampen mot terrorismen i Europa bygger på lösa grunder för vad extremism skulle vara – verkar inte Hermansson vara ensam om lösa definitioner och stora anspråk. Författarna beskriver hur policyer för att motverka våldsbejakande extremism tenderar uppvisa uppenbar paradoxer:

Å ena sidan hävdar CVE policybeslutsfattare ofta att de närmar sig problemet med våldsbejakande extremism på ett holistiskt sätt som tar itu med grundorsaker; å andra sidan misslyckas de vanligtvis med att på ett adekvat sätt definiera vad våldsbejakande extremism är eller presentera en rimlig redogörelse för vad som gör att den existerar – vilka båda förmodligen skulle vara nödvändiga för att motverka den. De hävdar att deras politik är utformad för att ta itu med våldsbejakande extremism i alla dess former och ändå är deras överväldigande fokus på muslimska befolkningar. De använder det liberala språket samhällspartnerskap, egenmakt (*empowerment*) och engagemang, och ändå vill de bredda utbudet av beteenden som anses vara problematiska och kräver statligt ingripande. De framställer sig själva som att de implementerar det mjukare alternativet till den ”hårda makten” av polisutredningar och militär styrka, och ändå rekryterar de icke-polisiära organ för att utföra övervakning mot terrorism. Och de säger att deras mål är att vinna förtroende från muslimska samhällen, som de med stor sannolikhet kommer att alienera genom sin politik (Kundnani & Hayes, 2018, s. 10, min översättning).

Historiskt har termen extremist använts för att hänvisa till de människor vars åsikter anses vara i ytterkanten (Liedman, 2021; Kundnani, 2008). Gårdagens extremist är dagens moderat och vice versa. I det mer historiska perspektivet kan alltså extremistbegreppets definition vara flytande. Men som framgår av Kundnanis (2008, 2012, 2014) forskning

som följt utvecklingen under de senaste 20 åren, särskilt i samband med kriget mot terrorismen, tenderar regeringar att ge en förment *objektiv* definition av extremism. Västeuropa och Skandinavien är inga undantag.

Extremism ses inom en sådan kontext som detsamma som förkastandet av liberala värderingar. Den definitionen är institutionaliserad och instrumentaliserad i alla typer av policyer och förebyggande arbeten (Kundnani, 2008, 2012, 2014; Hörnqvist & Flyghed 2012). I kriget mot terrorismen ska regeringen inte bara gå efter människor som är aktivt involverade i någon form av terroristkomplott, uppviglar till terrorism eller finansierar terrorism. Ingången är i stället mycket bredare: en idé om att gå efter en bredare grupp människor som kallas extremister. Extremism är inte detsamma som terrorism. Medan terrorism inbegriper att du är aktivt involverad i någon form av våld, innebär extremism att du är involverad i något som av antiterrorinstanser bedöms som en inkörsport till terrorism. Att anklaga någon för extremism är ett mycket allvarligt påstående, eftersom det innebär att man pekar ut grupper som ideologiskt sett är på väg att bli terrorister. Detta är vad det betyder i det nuvarande politiska sammanhanget (Aziz, 2021; Liedman, 2021).

I en artikel författad av Adrián Groglopo m.fl., (2020) skriven inför tingsrättsprocessen mot Hermansson, lyfts exempel på hur makthavare använt sig av extremisering som ett verktyg för att förtrycka och exkludera grupper som utmanar det politiska status quo:

Rörelser som kämpat för rasifierade gruppers rättigheter och därmed ifrågasatt ett politiskt *status quo* har ofta stämplats som just extremister av makthavare. Under den amerikanska medborgarrättsrörelsen anklagades exempelvis Martin Luther King Jr. för att vara antidemokratisk och för att utgöra ett hot mot den nationella säkerheten. Han förföljdes och avlyssnades av FBI, som i en stark afroamerikansk politiker såg en fara för samhällsordningen i USA. Under apartheid stämplades Nelson Mandela och andra aktivister inom sydafrikanska ANC som extremister och kriminaliserades som ett sätt att hindra deras motstånd mot det rasistiska systemet. (Groglopo m.fl., 2020)

Tittar vi tillbaka på hur begreppet använts innan kriget mot terrorismen, och ännu längre tillbaka än medborgarrättsrörelsen, så saknas inte heller

där exempel på hur det operationaliserats för att peka ut, demonisera och utesluta olika rättviserörelser. Extremisering fylldes då med patologiserande beteckningar (Kundnani, 2014). När somaliska utbytesstudenter åkte tillbaka till Somalia efter studier utomlands under koloniseringen på 1800-talet och vägrade betala tullavgiften för att komma in i landet som införts av briter betecknades de som galningar. Svarta förslavade grupper som gjorde motstånd mot sina slavägare fick diagnoser på att de led av psykiska störningar som drapetomani (Kundnani, 2014). Motståndet som Mau-Mau-rörelsen i Kenya organiserade mot den brittiska kolonialmaktens styre beskrevs vara ett uttryck för ett psykosomatiskt sjukdomstillstånd, och svarta muslimers uppror mot förslavning i Brasilien beskrevs som ett tecken på extremism och religiös fanatism (Reis, 1993). Historiska exempel tyder alltså på att extremisering varit ett viktigt verktyg för att slå ner på motstånd bland marginaliserade grupper.

I närtid ser vi att extremisering väcks till liv i en post-11-septembervärld, och att den inställda filmvisningen och det efterföljande samtalet måste analyseras i relation till just en sådan samtid som vi alla behöver navigera, särskilt vi som identifierar oss – eller pekas ut som – muslimer. Liksom de som solidariserar sig med muslimer.

Extremisering i kölvattnet av kriget mot terrorismen

Vi befinner oss i en samtid där vi levt med följderna av det så kallade kriget mot terrorismen i två decennier. Det har gått mer än 20 år sedan terrorattackerna mot World Trade Center i New York, där tusentals människor dog. Det som hände därefter har påverkat oss alla. Men under dessa 20 år har vi alla tvingats vänja oss vid att leva i en post-11-septembervärld. Kriget mot terrorn har fört med sig ett helt nytt samhälle (Kumar, 2012, 2017). Inte bara har vi sett ett antal terrordåd av vitt skilda slag, vi har också fått se utökad övervakning, en ständigt mer omfattande antiterrorlagstiftning som ofta kritiserats för att den är för luddig och oklar, vi har sett rättegångar där personer inte får ta del av all bevisning som anförs till stöd för att de ska dömas, och vi har i vissa fall sett hemliga fängelser, utomrättsliga avrättningar, inlåsning av människor utan bortre tidsgräns och så kallade renderingar, det vill säga de utomrättsliga kidnappningar som inleddes av den amerikanska Bushadministrationen av personer från ett land till ett annat där de frihetsberövas och utsätts för tortyr och förhör av underrättelsetjänster.

I Sverige har vi kunnat följa hur den svenska antiterrorlagstiftningen utökats alltmer. Vi har också sett framväxandet av många olika försök att komma åt rekrytering till terrorrörelser. Statens och kommunernas förebyggande arbete har ofta tagit sig uttryck i utvecklandet av handlingsplaner, samordnande verksamheter, särskilda myndigheter, tillsatta utredningar, lagstiftningar m.m. för att förebygga våldsbejakande extremism, som det har kommit att kallas både i Sverige och internationellt (Herz, 2016). Viktigt att anmärka på är även att begreppen extremism och terrorism ofta används synonymt (Nilsson, 2019).

Möjligheterna att kritisera nedmonteringen av mänskliga rättigheter i kölvattnet av kriget mot terrorismen har varit starkt villkorade. FN:s särskilda rapportör för främjande och skydd av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter har varnat för extremiseringstrenden, och menar att det förstärker den rättsosäkerhet som kopplas till ett ökat misstänkliggörande av muslimer som grupp. Rapportören lyfter att samtidigt som stater bekämpar terrorism, är den kritiska diskussionen rörande antiterrorismpolitik, både av muslimer och icke-muslimer, avgörande för en stark demokrati (Kundnani, 2020). Men förespråkare för mer övervakning och fler omfattande antiterrorlagar har valt utpekningspolitiken för att tysta kritik (Aziz, 2021). Till exempel genom att maktkritiska muslimska meningsmotståndare tystats genom etiketter som "islamist", "terroristapologet", "extremist" (Aziz, 2023). Per-Erik Nilsson (2019) pekar i sin artikel på hur kommunstyrelsens ordförandes uttalanden, stadsledningskontorets beslut och olika aktörers uttalanden i nyhetsmedier gällande rättegången måste förstås enligt en logik som är stöpt av post-9/11-diskursen om islamistisk terrorism.

FN:s särskilda rapportör har mot den bakgrunden understrukt vikten av att kritik av antiterrorpolitik och tillhörande lagar bör betraktas som motsatsen till extremism. Varningen om misstänkliggörande av maktkritiska muslimer har fallit för döva öron, då problemet snarare varit att muslimska människorättsförsvarare som framför kritik av antiterrorismpolitiken ofta tolkas som extremister, medan icke-muslimska medborgare som framför samma kritik anses delta i den demokratiska processen. Denna trend av extremisering har fått enorma konsekvenser och aktualiserar frågor som rör förutsättningarna för yttrandefrihetens gränser, social mobilisering och motstånd framåt.

Om rättsprocessens rasistiska logik: guilt-by-association

Vi trodde att det var Hermansson som skulle stå inför rätta, det var trots allt ett förtalsmål med grund i att hon kallat mig och Fatima för extremister. Med hennes särställning i samhället som politiker fick hennes ord stå oemotsagt i tidningarna, samtidigt som vi blev föremål för hot, uppsagda uppdrag och rasistiska stereotyper. Rättegången om förtal var ett försök att få upprättelse – att synliggöra att det inte är tillåtet att säga vad som helst om muslimer i ett demokratiskt samhälle. Men istället blev det jag och Fatima som fick stå inför rätta – det skulle vändas och vridas på den förmenta avsaknaden av demokratiska egenskaper hos oss. Som två kvinnor med hijab var vi redan på förhand dömda. Det spelade ingen roll att vi var människorättsförsvarare, hade arbetat för FN, etc. etc. I detta rum uttraderades alla våra mänskliga egenskaper. Kvar blev en projektionsyta för Hermansson att bekräfta sina idéer om vår förmenta extremism (Minnesanteckning, 2018).

Vi valde tillsammans med flera civilsamhällesorganisationer att driva frågan om förtal i rätten. Detta beslut grundades delvis i de hot som jag och Fatima fått utstå som konsekvens av Hermanssons uttalanden, men framför allt som en markering om att man inte får säga vad som helst om muslimer i ett demokratiskt samhälle. Att muslimer har kommit att bli västvärldens projektionsyta för att föra fram sin egen modernitet, framstående roll och förmenta överlägsenhet, innebär inte att sådana rasistiska logiker hör hemma varken i politiken eller i rättssalen. Men rättegångarna, först i tingsrätten, sedan i hovrätten, kom snarare att handla om att bena ut huruvida jag och Fatima var extremister eller inte. Den antimuslimska rasismen gjorde oss varken till sörjbara subjekt (Butler, 2009) eller omsorgssubjekt i rättssalen. I stället blev det vi som sattes på prov. *Var vi extremister? Hade vi ambitionen att bygga ett kalifat? Vad var vår dolda agenda?*

Våra positioner som människorättsförsvarare kom att hamna i skymundan. I stället försökte Hermanssons advokat framställa oss i opposition till Hermansson, det vill säga den vita arbetarkvinnan som varit politiskt engagerad sedan hon var 19 år. Denna position kom ständigt att kontras-

teras mot den farliga muslimen – den som jag och Fatima fick förkroppsliga. Utifrån en minnesanteckning från rättegången skrev jag så här:

Hermanssons advokats sakframställan börjar med skräckexempel på islamistiska extremister som lurar i varje hörn. Det handlar om olika terrorhandlingar: en ond muslimsk farlig man är på väg att spränga sig själv. Från ingenstans introduceras Hermansson, advokaten beskriver en ung Hermansson som började sitt politiska engagemang redan som 19-åring. Tillbaka till den farliga muslimska mannen: Europa har skakats av hemska terroråd under hans våld. Sen: Tillbaka till arbetarklasskvinnan som slitit på Volvo. Tvåra kast: referensen gällande den onda muslimska mannen med enormt våldskapital är tillbaka. I denna rättssal ska åhörarna, däribland domare och nämndemän, tidigt förstå att här finns två motpoler. Å ena sidan finns muslimer (vi och de muslimska männen med enormt våldskapital). Och å andra sidan finns en hederlig arbetarklasskvinna, som började sitt politiska engagemang när hon var 19 år och som samtidigt jobbat och slitit på Volvo. I motpolerna som skissades framkallades rädslan för terrorism, som associerades med oss, och den vanliga, hederliga arbetaren. Den maktbärande som Hermansson var vid tidpunkten för när hon spred sina anklagelser om oss fanns ingenstans att finna. (Minnesanteckning, 2021)

Det var inte en *Die Hard*-rulle som utspelade sig framför oss, tvärtom, vi befann oss i tingsrätten. Hermanssons försvar gällande förtal handlade alltså inte om att bestrida frågan om vad förtal innebär, utan att sprida tvivel om huruvida jag och Fatima kunde tänkas vara demokratiskt sinnade. Hermanssons advokats ingång var att muslimer är extremister, och framför allt – alla muslimer är en homogen grupp med en och samma antidemokratiska logik. Liknande logiker framträdde bland de olika vittnen som Hermanssons sida kallade i rätten. När mitt och Fatimas juridiska ombud frågade ett av vittnena om hans ifrågasättande av den kritik som jag och Fatima lyft gällande terrorlagstiftningars inskränkningar av mänskliga rättigheter, svarade han kort. ”Det är skillnad *vem* som säger det.” Det fanns alltså en skillnad i hur kritiken kunde mottas beroende på om det kom från FN-sändebudet eller från muslimska organisationer,

av vilka jag och Fatima var engagerade i de senare. Enligt vittnets logik kan två organisationer göra likadana uttalanden och bedömningar, men den ena tolkas som legitim och den andra som försvarare av terrorister (Minnesanteckningar, åhörare 2021). I en annan minnesanteckning står följande:

Ranstorp fick frågan om vad skillnaden är när Muslimska Mänskliga Rättighetskommittén (MMRK) och FNs specialsändebud säger i princip samma sak. Ranstorps svar var att det beror på vem det är. Och skillnaden är att MMRK har en dold agenda. Men han kunde fortfarande inte lägga fram några belägg för det påståendet. (Minnesanteckning, åhörare, 2021; Förhör med sakkunnigvittne).

På liknande sätt förde Hermanssons advokat fram sin sakframställan, det vill säga att det fanns en dold agenda om islamisk extremism som gömdes bakom framföranden av antirasism:

Advokaten framställer i sitt framförande att antirasism, postkolonial kritik och ifrågasättandet av antiterrorlagar utifrån ett mänskligt rättighetsperspektiv egentligen är en ”täckmantel” för islamistisk extremism (Minnesanteckning, åhörare, 2021).

Enligt advokaten menade man att jag och Fatima strävade efter ett kalifat och att rättegången var ett led i att uppnå det, något som bland annat Dagens Nyheter återgav i sin rapportering från rättssalen (Hedberg, 2021). Anklagelsen om antirasism som ”täckmantel”, varvades dessutom med en ny anklagelse, som också rimmade väl med den antimuslimska tropen om ”muslimers janusansikte”:

Advokat sa att Fatima och jag står för den imperialistiska strävan efter ett kalifat! Och att rättegången är ett led i att uppnå det. (Minnesanteckning, åhörare, 2021)

Många kritiska teoretiker har länge pekat på att juridiken är ett politiskt instrument för dominerande grupper (Mattei och Nader, 2008; Carbonara & von Wangenheim, 2012; Al-khamisi, 2015; Al-khamisi

och Kakaee, 2019). "Lagen är en central, om inte den mest centrala, deltagaren i det bredare projektet islamofobi" (Choudhury och Beydoun, 2020, min översättning). Att i sammanhang som dessa etablera begrepp som *lawfare*, det vill säga föreställningen om att rättssystemet används för att tysta meningsmotståndare genom att skrämma motståndare till tystnad – genom bland annat förtalsmål – och misstänkliggöra försök till upprättelse, kan därmed ses som en särskild juridisk adaptering av antimuslimsk rasism, för att utesluta muslimers legitima position i juridiska utrymmen. Föreställningar om *lawfare* synliggör den antimuslimska rasismens paradoxer: när man som muslim försöker använda samhällets rättsapparat – det vill säga de demokratiska utrymmen som finns tillgängliga för dess medborgare – ses detta snarare som ett sätt att använda demokratin för att driva igenom antidemokratiska värderingar.

Den antimuslimska tropen om muslimers janusansikte användes återkommande av Hermanssons försvar. Alla våra gärningar för antirasism och feminism – allt vi skrivit genom åren – plockades isär, utan kontextualisering, och användes mot oss (Jakku, 2018; Gardell, 2021). Exempelvis användes en skriftlig skuggrapport och användning av begreppet "apartheid" mot oss som ett "bevis" på extremism, det vill säga att vi skapade polarisering genom vårt språkbruk. Den begreppsapparat som vi använde i det exempel som togs upp under rättegången var dock förankrad i FN-kommittén mot rasdiskriminering och de artiklar som ligger till grund för deras arbete.

Bevismaterialet är ett långt dokument som debattören och sakkunnigvittnet Magnus Ranstorp skrivit och som advokaten scollar i. Dokumentet består av inklistrade citat samt ibland Ranstorps egna tolkningar. Det är otydligt vad som är citat, vad som är tolkningar, var citaten kommer ifrån och vem man menar sagt vad. Advokaten hoppar från citat till citat utan att förklara sammanhanget, han läser i rasande takt vilket gör det svårt att hänga med, men ändå tar det hela 2,5 timmar. (Minnesanteckning, åhörare, 2021).

Det röriga dokumentet väckte givetvis inte bara frågor hos oss, utan även hos åhörarna:

Detta tillvägagångssätt verkar vara en planerad strategi från försvarets sida för att ge intrycket av mycket bevis men undvika att behöva redovisa något konkret. (Minnesanteckning, åhörare, 2021)

Det var en återkommande strategi, precis som de antecknande åhörarna la märke till, att överösa rätten med information i snabb takt för att man inte ska hinna ifrågasätta var det kommer ifrån, om det stämmer och vilket sammanhang informationen var en del av. Information bestående av lösryckta, ibland direkt felaktiga, citat och döda länkar kunde alltså användas för att skapa en omvänd logik och känsla: att det var vi som var gärningspersonerna och inte målsägande i rättssalen. Diskursen om islam och muslimer som ett hot mot nationell identitet och säkerhet gör det möjligt att överösa rätten med argument om oss som potentiellt farliga, med dolda agendor i form av en imperialistisk strävan att etablera ett kalifat i Europa.

Antirasism, antirasist och muslim:

Konsekvenser av stigma och vägar framåt

Den fyra år långa processen har synliggjort flera saker. För det första blev det tydligt att det går att säga vad som helst om muslimer, och särskilt om en använder sig av ett smörgåsbord av konspirationsteorier om den muslimska faran. Vi var inte formellt anklagade för något men hindrades ändå från att delta i fler offentliga samtal med hänvisning till osanningar som tilläts få fäste och spridning i massmedia och i stadens förvaltning, genom en högt uppsatt politiker samt motdebattörers tolkningar av våra åsikter och gärningar. Budskapet har varit tydligt: det ska kosta att som muslim i Sverige engagera sig för ett jämlikt samhälle. Många av oss har sedan en tid tillbaka varit medvetna om potentiella konsekvenser av att engagera sig som antirasistisk aktivist, särskilt om en är svart och muslim, vilket framgår i Jasmine Kelekays bidrag, kapitel 8, *Afrosvensk aktivism i kölvattnet av Black Lives Matter*, i denna antologi. Metoden att utpeka individer som extrema antidemokrater, och därmed försök att lokalisera ”problemet” med extremism till enskilda individer som fram-

går i Kelekays bidrag, skapar en särskild sårbarhet och kringsskär möjligheter till att organisera sig.

Genom mobiliseringen som tog vid efter den inställda filmvisningen och samtalet 2018, har det blivit tydligt att extremisering inte handlar om oss som individer. I rättegångarna avlöste den ena absurda anklagelsen den andra: allt ifrån påståenden om att vi skulle vara extremister, till nya anklagelser om att vi har dolda agendor i form av en strävan efter att etablera ett kalifat i Europa och att vår juridiska process bör betraktas som ett steg i kalifatbyggandet. Men det var inte bara vi som var extrema. Även antirasism och feminism pekades ut som extremt och våra sakkunnigvittnen utpekades även de som extremister. Bland våra sakkunniga fanns Lena Martinsson, professor i genusvetenskap, Mattias Gardell som är professor i religionsvetenskap, liksom Sven-Eric Liedman, som är professor i idéhistoria – samtliga stämplade som extremister genom närvaron och solidariserandet med muslimer.

Strategin att i en rättsal specifikt misstänkliggöra arbete med frågor som rör antirasism och feminism, fyller givetvis ett syfte. Det är att skicka ett budskap inte bara till svenska muslimer, utan till alla människorättsförsvarare i Sverige som är maktkritiska – det ska kosta att engagera sig för ett jämlikt samhälle. Priset för detta engagemang är uteslutning och karaktärsmord.

Efter fyra års pågående samtal inser vi även att detta problem är betydligt mer utbrett än vi anade. Utpekningsspolitiken får konsekvenser för fler än bara oss – samtidigt som möjligheterna att testa lagen, när en redan är marginaliserad, är begränsade. Samtidigt ser vi också motståndet som existerar i form av rörelsejurister, ideella antirasistiska och feministiska organisationer samt forskare. Det finns fler som ser ett behov av att markera mot normaliseringen av hur begreppet extremism operationaliseras och skapar Kafkaartade situationer, där personer som inte är formellt anklagade för något pekas ut som brottslingar.

I den här processen har alla som engagerat sig använt det som omnämns i inledningskapitlet till denna antologi, det vill säga hoppets praktik, som kompass; vi har hjälpt varandra att bearbeta sorgen som avhumanisering innebär, bära varandra genom smärtan och visualisera en annan framtid, byggd på solidaritetsrörelser. Jag är evigt tacksam för att vi påmint varandra om att kampen handlar inte bara om enskilda

människorättsförsvarare, utan inbegriper andra maktkritiska personer som strävar efter att skapa ett mer jämlikt samhälle, oavsett om de tillhör en minoritet som muslimer eller inte.

Med den här rättsprocessen och nu också detta kapitel som gjort det möjligt att reflektera tillbaka, vill jag avsluta med ett stort tack till alla som stått rakryggade och står kvar i sin strävan efter att skapa ett mer jämlikt samhälle trots riskerna med extremisering som tillkommer. Ett stort tack till min familj, vänner och kamrater i kampen för att ni engagerat er, genom att skriva, fota, filma, kalla till möten, hålla i möten, arrangera samtal även när ni hotades av indragna bidrag, för att ni lagade mat, bokade lokaler, skrev anteckningar från rättegångarna, höll igång live-uppdateringar på sociala medier, drog igång de finaste insamlingskampanjerna där ni (ofattbart!) snabbt samlade in hela summan för rättegångskostnaderna. Ett enormt tack också till våra juridiska ombud, Silas Aliko och Joakim Lundqvist från Folkets Advokatbyrå. Ni har gjort den juridiska resan som många gånger känts snårig och svår, minst sagt, uthärdlig.

Sist men inte minst vill jag rikta ett tack till den som varit en enormt viktig källa till kunskap och lärdomar om mobilisering för rättvisa alla åren innan, under och efter rättegången: Fatima Doubakil. Fatima, du är en folkbildare i sann bemärkelse, och det är en gåva som inte kan mätas i ord. Tack för ditt mod och allt ditt otröttliga arbete för rättvisa.